

ELEKTRONELM (E-ELM) VƏ MÜASİR KİTABXANA-İNFORMASIYA FƏALİYYƏTİ

dos.A.İ.Qurbanov
fizika-riyaziyyat elmləri namizədi,
azadbey@mail.ru

P.F.Kazimi
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
pkazimi@mail.ru

Kitabxana-informasiya fəaliyyətinə yeni texnologiyaların tətbiqi yeni tətbiqi istiqamətlərin meydana gəlməsinə səbəb oldu. Kitabxana təcrübəsində bu istiqamətlərdən biri də elektron-elm hesab edilir. Müasir kitabxana-informasiya xidmətinə yeni imkanlar yaradan e-elmin tətbiqi məsələləri kitabxana mütəxəssislərindən yüksək peşəkarlıq xüsusiyyətləri tələb edir.

Acar sözlər. *Eltronelm, elmmetriya, xidmət işi, müasir kitabxanalar, kitabxanaların beynəlxalq əməkdaşlığı.*

Elm metrik texnologiyaların tətbiqinin əhəmiyyətini tədricən anlamaya başlayan və onu düzgün dəyərləndirən elmi ictimaiyyət yeni bir akademik mərhələyə daxil oldu. Bu zaman çərçivəsində elmlə məşğul olan hər bir qurum, quruluş və hər kəs özünü dəyişiklik və yenilik daxilində qiymətləndirmək məcburiyyətində qaldı. Elmlə məşğul olan alim və mütəxəssislərə yeni dövrü xarakterizə edən təsisatlardan biri də kitabxanalardır.

Elmmetriyanın inkişaf etdirilməsində və elektronelmin tətbiqinin yayılmasında kitabxana mütəxəssislərinin üzərinə çox önəmli vəzifələrin düşdüyü görünürdü. Bunun ən böyük səbəbi, kitabxanaların elmin idarəedilməsində, təşkilatçılığı və informasiyanın paylanması və məlumatla əlyətərliliyin təmin edilməsi sahəsində mütəxəssislər formalaşdırılmalı idi. Bu istiqamətdə kitabxanaların geniş istifadəçi kütləsinə xidmət edibildikləri üçün e- metrik fəaliyyətin genişlənməsini təmin edərək həm milli, həm də universal mənada elmə böyük töhfələr verə biləcəkdik.

Müasir dövr qurumlar və təşkilatlar tərəfindən istehsal olunan məlumat kütləsinin sürətlə artması ilə səciyyələnir. Müasir məlumat sistemləri ənənədən fərqli olaraq daha çox paylanmış (səpələnmiş) hala gəlmişdir. İnformasiya orqanları daha çox məlumat istehsal edir, şəbəkəyə istinad edən sosial informasiya mühitində daha çox məlumat istehsalı diqqət mərkəzindədir. E- elmdə informasiya mühiti dinamikdir, multi sektor və heterogendir. Burada heterogen anlayışı çoxmənalıdır. Bu anlayış aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- Hər hansı texniki, siyasi ya da təşkilati maneə olmadan bütün elmi informasiyaya əlyətərlilik;
- Qiymətləndirmə;
- İnformasiyanın uzunmüddətli istifadəsi;
- Yoxlanmış və təsdiqlənmiş informasiya;
- Böyük həcmdə informasiyanın yerləşdirilməsi;
- Analiz və tədqiqatlar üçün təcrübəli vasitələr;
- Qlobal əməkdaşlıq;
- Standartlaşdırılmış vasitələr.

Geniş məkanlarda infirmasiya partlayışı, yeni texnologiyaların tətbiqi, elmin nəşriyyat sektorundakı məlumatın mərkəzləşdirilməsi, xüsusilə də Avropa Patent Təşkilatı tərəfindən təmin olunan ödənişsiz patent informasiyaları və açıq əlyətərlilik, akademik əlaqələr zamanı böyük çətinliklərin qarşıya çıxması mürəkkəb informasiya proseslərinə təsir etməkdədir. Bütün bunlar alimlərin tədqiqatlarına ciddi təsirlər göstərməkdədir. Tədqiqatçıların informasiyaya əlyətərliliyi zamanı istifadə etdikləri üsullar ciddi dəyişikliklərə məruz qalmışdı. Bu dəyişikliklər nəticəsində informasiya axtarış prosesləri mürəkkəbləşmiş və sahəvi kitabxanaların üzərinə yeni vəzifələr düşməkdədi.

Bu tədqiqatlarda elmin tanınması, preoritet sahələrin üzə çıxarılması, önəmli nailiyyətlərin təqdim olunması və s. məlumat məhsulları yekunda kitabxana-informasiya məhsulu olaraq qarşıya çıxır. Elektronelm fəaliyyətinin mahiyyətini daha yaxşı başa düşmək üçün əvvəlcə e- elm anlayışının mənasına diqqət yetirək. E- elmin başlangıcı 1950-ci illərdə alimlər və mühəndislərin tədqiqatlarının öyrənilməsi ilə qarşıya çıxır.

Elektron elm anlayışını ilk dəfə 1999-cu ildə İngiltərədə Elm və Texnologiya Ofisinin baş meneceri John Taylor tərəfindən istifadə olunmuşdur. Tony Hey və Jessil Heyə görə e-metriya “qapalı və böyük nisbətə informasiya ilə istiqamətləndirilən yeni bir elmi həll” olaraq müəyyənləşir. Brünqer Weiland (2007) görə isə e-elm elmi münasibətlərin yeni bir istiqamətdə inkişaf etdirmə növüdür. Elektronelm akademik əlaqə qurma və informasiyanın istehsalı üçün alimlərə yeni baxışlar təmin edir. Elektronelm açar elm mühitində universal işbirliyi məqsədini qarşıya qoyur. Bu şəkildə yeni dövrün faydalı alt quruluşu halına gətirilir. Elektronelm yeni bir tədqiqat metodologiyası olub, şəbəkələr vasitəsilə istiqamətləndirilən və məlumat bazalarının bir yerə yığılıb, toplanmasını və paylanmasını təmin edən bir tədbirlər kompleksidir.

Kitabxanalar e-elm fəaliyyəti ilə bərabər ortaya çıxan elmi əlaqə proseslərini dəstəkləmək üçün strategiyalar hazırlamaq məcburiyyətindədir. E- metriya məhsullarını təmin etmək üçün yeni vəzifələr müəyyənləşdirilərək yeni xidmətlər istehsal edəcək mühitdə səlahiyyətli və istedadlı kitabxana

mütəxəssislərinə ehtiyac artmaqdadır. Tədqiqatçılar öz araşdırmalarında bu prosesləri dəstəkləmək və kitabxanalarda önəmli inkişafı təmin etmək üçün e-metrik fəaliyyətin yeni istiqamətlərindən kitabxana strategiyalarına daxil olmasını lazımlı hesab edirlər.

Əvvəllər akademik məhsulların mərkəzi olan kitabxanaların yeni mərhələdə akademik biliklərin istehsalını dəstəkləmək vəzifəsi ön sıraya çıxır. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, kitabxanalar artıq universal biliyin mərkəzi olmaqdan çıxmış və kitabxanaların bu sahədə təqdim edəcəyi xidmətin növü və yeniliyi, eləcə də mütəxəssisin bilik və bacarığının səviyyəsi əsas rol oynamaqdadır. Kitabxana öz təkamülündə artıq məlumatın toplanması mərkəzindən əlaqə mərkəzi olana qədər uzun yol keçmişdir. Kitabxanaların bilik mərkəzləri daxil olmaqla professionalarla və digər sahəvi qurumlarla əlaqələri gücləndirmək müasir şəraitdə xüsusi əhəmiyyətli bir vəzifə kimi qarşıya çıxmışdır.

2006-cı ilin statistikasına görə bütün dünyada istehsal edilən, toplanan və artan informasiya kütləsinin miqdarı 1288x10(18) bitdir. Yəni kompüter texnologiyaları dilində 161 Ebyat, ya da 161 milyard Gbyatdır. Bu da bu günə qədər yazılmış və çap olunmuş nəşrlərinin 30 milyon mislidir. Aparılan tədqiqat işlərindən məlum olur ki bu proseslər daha sürətli şəkildə artmaqda davam edir. Ən çox artıma məruz qalan rəqəmsal informasiyanın elm sahəsindəki verilənlər bazasına aid olduğu müəyyən olmuşdur. IDC-nın apardığı tədqiqat işinə görə 2011-ci ildə "rəqəmsal kainat" kimi adlandırılan elmi əsaslı yazılar, şəkillər, musiqilər və b. məlumat kütləsi 2006-cı ilə nisbətən 10 dəfə çoxdur.

Texnologiyanın elmi tədqiqatları radikal şəkildə təsir etdiyi məlumdur. Sürətlə dəyişən və inkişaf edən informasiya texnologiyaları informasiyanın istehsalı və paylanması, informasiyanın artımına önəmli təsir edir. Texnologiya çox sürətli şəkildə inkişafdadır. İnsanları, informasiyanı və texnoloji vasitələri yeni və təsirli şəkildə bir birinə bağlayır.

İlk növbədə rəqəmsal informasiyanın toplanması işini uğurla həyata keçirmək vacibdir. Rəqəmsal mühitin mühafizəsi istiqamətində aparılan tədqiqatlarda bir çox mövzular tədqiq olunmuş və bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə rəqəmsal informasiyanın uzun müddətdə toplanması üçün milli səviyyədə alt quruluş tədqiqatları aparılmağa başlanmışdır. Mühafizə işləri həyata keçirildikdən sonra səviyyə bunların davamlılığının təmin edilməsi və rəqəmsal informasiyaya əlavələrin aparılması üçün etibarlı dəyərlər ortaya çıxır. Bunun üçün elmi və akademik sənədlərin həyat dövrü çərçivəsində aktiv bir informasiyanın idarəedilməsi lazımdır. Aparılacaq ən böyük tədqiqat işləri Metadata təbiiqləri və standartların yaradılmasıdır. Burada əhəmiyyətli olan informasiyanın kompüter mühitində anlaşılmasının təmin edilməsi heterogen

informasiyanın toplanması, ixtiraların dəstəklənməsi və bütün verilənlərin idarəedilməsidir.

Son illərdə tədqiqatçı kitabxanalar arasında e-elm istiqamətində əməkdaşlıqlar artmaqdadır. Təsisatlar informasiyanın idarəedilməsi ilə əlaqədar çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün əməkdaşlıq şəraitində tədqiqatlarını davam etdirir və tətbiq olunan strategiyalar da çoxnövürlüylə fərqlənir. Mövcud informasiyalar, yeni metodologiya və yeni məlumatlar tədqiqatçılara yeni elmi nailiyyətlər əldə etmək üçün çox sayda nümunələr təqdim edir, lakin bu, mövcud verilənlər şəbəkəsinə əlçatırılıq təmin olmadıqca uzunömürlü olması mümkün deyil.

Kitabxanaçılar, akademik cəmiyyət və akademik nəşrləri, nəşr standartları və sistemləri yaratmaq üçün birlikdə tədqiqatlar aparmalı, kitabxana mütəxəssisləri, verilənlərin nəşr standartları və sistemlərini yaratmaqda önəmli vəzifələrin öhdəsindən gələ bilər.

E-elm istiqamətində fəaliyyət göstərən kitabxanaçılar və e-elm ilə əlaqəli aparılan tədqiqatlar, əvvəlcə istifadəçilər üçün bir e-elm portalının yaradılması lazımlılığını ortaya çıxardı. İkincisi, hansı e-elm xidmətin bu kitabxana tərəfindən aparıldığından istifadəçilərin xəbərdar olmaq istədiyi, üçüncüsü isə e-elm daxilində istifadə olunacaq texnoloji vasitələrə uyğun onlayn təlimin verilməsinin lazımlılığını müəyyənləşdirdi. Nəticədə istifadəçilərin e-elmə əlaqəli hər hansı bir istiqamət və ya həlli vasitələrindən faydalanması imkanları qarşıya çıxdı.

Dünyanın informasiya cəmiyyəti halına gəlməsində, elmi informasiyanın istehsalından istehlakçıya çatdırılmasına qədər keçən mərhələdə təsirli rol oynayan e-elm istiqamətində çalışan kitabxanaçılar, istifadəçilərin texnoloji inkişaf (rəqəmsal mühit, internet və şəbəkə texnologiyaları) haqqında informasiya sahibi olmalarında önəmli bir vəzifəni öhdəsinə götürür. Bu vəzifələr daxilində e-elm kitabxanaçıları istifadəçilərinə, şəbəkə vasitəsilə dəstəklənmiş verilənlərin birliklərini idarəetmə, sorğu olunan informasiyaya bu şəbəkə vasitəsilə əlyətərliyi təmin olunur, şərh, idarəetmə və mühafizə imkanları qazandırılır. E-elm istiqamətində çalışan kitabxanaçılar informasiya və sənədlərin sürətlə çoxalması yayıldığı rəqəmsal və hüquqi mühitdə tapılan qaynaqların istifadə olunmasında etik qanunların icrası mövzusunda da təsirli şəkildə fəaliyyət göstərirlər. Bu xidmətlərə əlavə olaraq, e-elm kitabxanaçıları tədqiqatçılara istiqamətlənmiş e-elm verilənləri yarada bilər və bu 3 kateqoriyada həyata keçirir:

1. Az sayda tədqiqatçılar üçün mərkəzləşdirilmiş tədqiqatın toplusunun yaratmaq;
2. Bir təsisat tərəfindən dəstəklənməsi vacib olan bir tədqiqat əhatəsində çox sayda alimə xidmət etməsi;

3. Əhatəli olan elm sahələrinə xidmət edən məlumat kütləsinin, elmi sahədə nə kimi dəyişikliklər olduğu, tətbiqi işlər və s. mövzusunda məlumatlandırılan istinad verilənlərin təhlili.

E-elm istiqamətində çalışan kitabxanaçılar, dəyişən və inkişaf edən texnoloji realıqda təsirli rol oynamağı mənimşəyərək, həyat boyu təhsil fəlsəfəsi ilə həyat boyu təhsil missiyasını öhdəsinə almalıdır. Bu səbəbdən informasiya oxuma – yazma və həyat boyu təlim anlayışı e- elm daxilində təkrar önəmini və lazımlılığını ortaya qoyur.

Xüsusilə, bu gün rəqəmsal məkanın e- elm kitabxanaçıları, həyat boyu təhsili bir həyat tərzini halına gətirir. Yeniliklərə, informasiya sahəsində inkişaf, texnoloji irəliləyişə uyğunlaşaraq istifadəçilərə təsirli xidmət göstərmək və həyat boyu təhsillə iç-içə girib, birbirilərini dəstəkləyir. E- elm kitabxanaçıları e- elm toplusuna çevrilmə mərhələsindədir belə ki icra etdikləri rolları, texnoloji və elm mühitə uyğunlaşması, bu dövrün bütün tələblərini yerinə yetirmək, rəqəmsal mühitin davamlı və sürətli dəyişib inkişaf etməsinə hazır olmalıdır. Bunun üçün kitabxanaçılar inkişafa açıq olmaq, kitabxanalararası əlaqələrlə verilənlər bazasının vasitəsilə, elektron mənbələrlə, e- kitablarla zənginləşməsindən xəbərdar olmalıdırlar. E- elm kitabxanaçıları, açıq əlyətərillik , açıq verilənlər bazası, işbirliyi, rəqəmsal mühitin mühafizəsi, xidmət və dəstək, professional inkişaf və tədqiqat, davamlı modellər və əlaqə sahəsindəki inkişafı izləmək və tətbiq etmək məcburiyyətindədirlər.

Oxucular arası əlaqə, informasiya mərkəzləri arasında əməkdaşlıq sahəsində bacarıqlı və idarəetmə xüsusiyyətinə sahib, xidmət işində təmərküzlənmiş, təşkilati bir çox işi eyni vaxtda görə bilən, müstəqil qərarlar ala bilən, təqdimat qabiliyyətli, e- elm istiqamətində çalışan kitabxanaçıların texniki hazırlığını aşağıdakı kimi sıralamaq məsləhətdir.

- Elm sahəsində informasiya sahibi;
- Verilənlərdən istifadə olunması;
- Metadat məlumatı olan;
- Proqramlaşdırma haqqında informasiya sahibi;
- Akademik bacarıqlı.
- Verilənlər bazasını yarada bilən;
- E- elm haqqında informasiya malik;
- İdarəetmə və yazılı əlaqə;
- İstinad və informasiya xidmətində mütəxəssis.
- İnformasiyanı oxuma- yazma bacarığı.
- kompüter bilikləri;

İnformasiya cəmiyyətinin mühüm xüsusiyyətlərindən biri verilənlər bazası imkanlarıdır ki, e- elm istiqamətində fəaliyyət göstərən kitabxanaçıların ən önəmli tədqiqat məkanlarıdır. Bu mənada e- elm kitabxanaçıları vəziyyətləri aşağıdakılardır:

- İnformasiyanın idarəedilməsi
- İnformasiyanın saxlanması
- İnformasiyanın təqdimatı
- İnformasiyanın toplanması
- informasiyanın analizi

E-elm sahəsində fəaliyyət göstərən kitabxanaçı informasiya cəmiyyətinə, tədqiqatçılara, texnoloji inkişafa və ən vacibi işə özünə qarşı yüksək məsuliyyətə malik olmalıdır. Funksional olaraq bunları aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar.

- İstinad və informasiya xidməti
- İnformasiyanı toplamaq
- Akademik əlaqə yaratmaq
- E-elm məsuliyyətini yerinə yetirmək
- Texnoloji həlləri araşdırmaq və tövsiyələr hazırlamaq
- Texnologiyanın idarəedilməsi və tətbiq olunması

Yuxarıda, bəhs edilən hər bir funksiya öz növbəsində kitabxanaçıya yeni vəzifələr müəyyənləşdirir. Ancaq bu vəzifələrin təyin olunmasında bir sıra çətinliklər qarşıya çıxır. Bəziləri çox yaxşı anlaşıldığı halda bəziləri geniş funksiyaları əhatə etdiyi üçün ciddi məsuliyyətlə qarşılaşır. Bu vəzifələrin tətbiqi üçün fərqli sahələrdə, fərqli strategiyaların tətbiqi tələb olunur. Bəziləri fərdi inkişaf əhatə edir, bəziləri də işçilərin istifadəçilərin və akademik mühitin hamısını ehtiva edir.

E- elm sahəsində istedadını inkişaf etdirmək istəyən kitabxanaçılar üçün imkanlar genişdir. İnternet bazarı bu mənbələrdə mövzunun daha yaxşı anlaşılmasını təmin edəcək, e-elm ilə əlaqəli tədqiqatlar burada yer alır və kitabxanalar uğurlu verilənlərin bazasının saxlanması layihələrinə uyğun çox sayda nümunələr mövcuddur.

Aparılan tədqiqat və araşdırmalarda hər nə qədər e- elmlə bərabər kitabxanaçıların yeni vəzifələrinin olduğu və bu vəzifələri həyata keçirmək üçün yeni strategiyalar müəyyənləşdirməyin lazım olduğu qeyd olunsada e-elm kitabxana işinin standart bir təqdimatı üsuludu. Kitabxanaçıların sahib olunan tələb olunan xüsusiyyət və məsuliyyətləri tam olaraq müəyyənləşdirilməmişdir. Bunun səbəbi e- elmin hələ yeni bir tətbiq sahəsi olması və geniş şəkildə istifadəsinin olmamasıdır. Hər qurum sahib olduğu tələbləri müstəqil müəyyənləşdirir və tez-tez də dəyişdirir.

Kitabxanaçıların e- elmin yararlanması və yayılmasında xüsusi yer aldıkları artıq təsdiqlənmişdir. Onlar informasiyanın idarəedilməsi, təşkili, paylaşılması, mövzusunda mütəxəssislər və informasiyanın geniş şəkildə yayılmış olaraq istifadə olunmasını təmin edəcək qurumlarda çalışır.

E- elmlə bərabər yeni və geniş həcmdə informasiya kütləsinin meydana çıxmasına baxmayaraq bu informasiyaya əlyətərillikdə texnologiyalar davamlı

yenilənir və standartların köhnəlməsi və dəyişməsi yeni problemləri qarşıya çıxır. Bu problemlərin həlli istiqamətində xüsusi tədqiqatçı kitabxanaçılar yeni modellər və üsullar yaratmağa çalışır. Kitabxanaçılar bu sistemlərin yaradılmasında mütəxəssislərdir. Mövcud informasiyanın idarəedilməsi təlimi ilə kitabxanaçıların e-elmə əlaqələri gücləndirilir. İnformasiyanın istehsalının, paylanması və əlyətərliliyin rəqəmsal mühitdə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün, kitabxanaçıların istifadə etdikləri texnoloji vasitələr mövzusunda informasiya sahib olmaları və onları istifadə etməkdə istifadəçilərə veriləcək olan əlavə xidmətin böyük əhəmiyyəti var. E- elmdə kitabxanaçıların, elm adamlarının və istifadəçilərin əlaqələnlərini təmin edəcək və bu akademik əlaqənin uzunmüddətliyini təmin edəcək, kitabxanaçıların bunu milli və ya beynəlxalq miqyasda etməzdən əvvəl, öz aralarında əlaqəni yaratmaq və artırmaq əsas şərtidir.

E- elm yeni bir informasiya metodları kompleksidir. E- elmlə bərabər xüsusiyyəti, özünüinkışaf, texnoloji informasiyaya sahib olması, informasiyanın idarəedilməsi, təşkili və paylanması təcrübəyə sahib və bunu yeni dövrün tələbatlarına görə inkişaf etdirəcək və elmi qanunauyğunluqda informasiya sahibi olan kitabxanaçılara olan ehtiyacı artmaqdadır.

E- elmin təqdimatı və tətbiqi sahəsində kitabxanaçıların xüsusilə elmi əlaqələrin yaradılmasında vəzifələri olduqca əhəmiyyətlidir. E –elm sahəsində çalışan kitabxanaçılar verilənlər bazasının öhdəsindən gəlməsi üçün informasiyanın idarəedilməsi və təşkili yeni istiqamətlər müəyyənləşdirib. E – elm kitabxana işində yeni istiqamətlər, kitabxanaçıların ənənəvi vəzifələrindən tamamilə xaricə çıxarmadan ənənəvi fəaliyyətin üzərində inşa edilir. E – elm sadəcə elmi tədqiqatçılar ya da kitabxanaçıları əlaqələndirən bir sahə deyil, informasiya istehlakçıların bütünlüklə əhatə edən və kitabxanadan kənar təşkilatları da əhatə edə biləcək bir tətbiq sahəsidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Kitabxana və cəmiyyət*. Bakı: 2012, 360 s.
2. Xələfov A.A. *Qurbanov A.İ. Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi*. Bakı: BDU, 2009, 180 s.
3. *Qurbanov A.İ. İnformatika*. Bakı: 2012, 410 s.
4. *Qurbanov A.İ. Kazimi P.F. İnformasiyanın qiymətləndirilməsi*. *Kitabxanaşünaslıq informasiya*. 2012, № 1.
5. *Kazimi P.F. İnformasiya mühəndisliyi*. Bakı: 2011, 260 s.

Электронная наука (e-наука) и современная библиотечно-информационная деятельность.

Курбанов А.И.
Казими П.Ф.

Резюме

Статья анализирует новые направления в библиотечной практике, появление понятие электронная наука, современные требования и перспективы работы в данном направлении. Рассматривается профессиональные навыки библиотечных работников в свете новых задач.

Ключевые слова. *Электронная наука, наукаметрия, обслуживание, современные библиотеки, международный сотрудничества библиотек.*

Elektronscience (e-science) background information and modern library

Qurbanov A.I.
Kazimi P.F.

Summary

Introduction of new technologies and new directions in library and information activities led to the formation of one of the e-science as it is in olduKitabxana edilirMuasir library information service, creating new opportunities for the application of e-science library and features highly professional experts.

Keywords. *Eltronelm, elmmetriya, service work, modern libraries, libraries of international cooperation.*